

zdaj predstavljen tuji in seveda tudi domači javnosti. Ta bo dobila nove informacije še z dopolnjeno slovensko izdajo prihodnje leto.

Marjan Toš

CARL LUTZ IN STEKLENA HIŠA V MARIBORSKI SINAGOGI

Dokumentarna razstava o švicarskem diplomatu, ki je med vojno reševal Jude na Madžarskem in bil razglašen za pravičnika med narodi v Centru judovske kulturne dediščine Sinagoga Maribor, je še en velik prispevek te majhne kulturne ustanove k boljšemu poznavanju tematike reševanja Judov med drugo svetovno vojno v okupirani Evropi.

Mariborski Center judovske kulturne dediščine Sinagoga je ponujal v letošnjem poletju izjemno zanimivo gostujočo razstavo z naslovom *Carl Lutz in legendarna Steklena hiša*. Razstavo z izvirnim naslovom *Carl Lutz and the Legendary Glass House* avtorja **Györgya Vamosa** je pripravila Fundacija Carla Lutza iz Budimpešte. Pripravljena je bila tudi v samostojni nemški in francoski različici ter je do zdaj že gostovala širom po svetu. V Maribor je prišla iz Izraela, predstavljala pa je precejšen logistični podvig. Razstava je zasnovana zgoščeno in jedrnat. Glavni poudarek je na predstavitvi ohranjenih dokumentov, kot so diplomatski dopisi, zaščitna pisma in skupinski potni listi, in na predstavitvi »skrivnega« življenja znamenite

Steklene hiše, ene do 76 zaščitnih hiš za judovske begunce, ki jih je Lutz s pomočjo soproge Gertrud, madžarske judovske zveze in sionističnih organizacij ustanovljal in vodil širom po Budimpešti. Kot je v spremnem katalogu razstave zapisala avtorica slovenske postavitev v mariborski Sinagogi **Marjetka Bedrač**, »se razstava začne s kronološkim pregledom in uvodoma predstavi nekaj najpomembnejših prelomnic iz madžarske zgodovine tik pred drugo svetovno vojno in med njo ter se nadaljuje z Lutzevimi biografskimi podatki; v tem delu je poseben poudarek namenjen kronologiji njegovega diplomatskega službovanja. V nadaljevanju je predstavljeno njegovo diplomatsko službovanje v Budimpešti, sledijo predstavitve izseljevanja Judov v Palestino, skupinski potni listi in zaščitna pisma. Celovito je predstavljena Steklena hiša. V njej je Carl Lutz skupaj z mladimi sionističnimi aktivisti uredil pribežališče za judovske begunce. Delovanju mladih sionistov je v okviru razstave namenjen samostojni pano, razstavna besedila pa sicer dopolnjujejo različni Lutzevi citati in citati rešenih Judov ter kratke biografije nekaterih pomembnih judovskih aktivistov, ki so bili intenzivno vpeti v reševanje Judov iz Budimpešte. Sklepni del razstave je namenjen pripovedi o priznanjih, ki jih je bil Lutz – prav nasprotno kot doma – deležen v tujini.«

Gostovanje v mariborski Sinagogi, ki se počasi uveljavlja kot ustanova s specializiranimi judovskimi zgodovinskimi in (tudi) aktualnimi temami, sta pomagala organizirati upokojeni slovenski diplomat **Ivan Martelanc** in Lutzeva hčerka **Agnes Hirschi**. Pro-

jekt sta podprli veleposlaništvo Švice v Sloveniji in Ministrstvo za zunanje zadeve Republike Slovenije. Razstava je v bistvu začetek nadgradnje široko zastavljenega projekta o pravičnikih med narodi, ki so med drugo svetovno vojno pomagali reševati Jude pred smrtjo. Na to temo pripravljata ZRC SAZU in Sinagoga Maribor tudi obširno monografijo, v kateri bodo predstavljeni slovenski pravičniki med narodi. O njih teče beseda tudi na zdaj že tradicionalnih znanstvenih srečanjih *Šoa – Spominjajmo se*, ki jih v Mariboru organizirajo ob mednarodnem dnevu spomina na holokavst. Razstavo spremljata bogat katalog in posebna zloženko z dokumentarnim gradivom ter dokumenti iz arhivov Agnes Hirschi, arhiva sodobne zgodovine ETH Zürich, Jad Vašema in iz državnega arhiva Madžarske v Budimpešti. Spremno besedilo za katalog in zloženko je napisala **Marjetka Bedrač**, sicer koordinatorica kulturnih programov v mariborski Sinagogi, ki je tudi avtorica celotnega projekta Carl Lutz in Legendarna steklena hiša. Razstava je med obiskovalci naletela na velik odmev, še zlasti med judovskimi obiskovalci sinagoge, ki vsako poletje v velikem številu obišejo ta biser srednjeveške judovske dediščine na Slovenskem. Na odprtju je o očetovi medvojni vlogi pri reševanju Judov na Madžarskem zelo rahločutno spregovorila Lutzeva hčerka Agnes Hirschi, ki je kot 6-letno dekletce doživljaja mnoge žalostne usode in trpljenje ljudi, obsojenih na popolno uničenje. Zato je bila vloga pravičnika Carla Lutza toliko pomembnejša, saj se je izkazal kot časten mož, zavezan človeku in odgovornosti do njega v

času hudega nasilja in popolne nečlovečnosti nacističnih oblasti. Njegova plemenita dela so lahko vzor tudi v današnjih, vse bolj turbolentnih časih egocentrizma in solipsizma.

Carl Lutz se je rodil 30. marca 1895 v Walzenhausnu v švicarskem kantonu Appenzell Ausserrhoden. Kot osemnajstletni mladenič je odšel v Združene države Amerike. Tam se je moral preživljati z različnimi deli, vse dokler ni leta 1920 nastopil službe na švicarskem poslaništvu v Washingtonu in se povsem posvetil diplomatski službi. V Washingtonu je bil zaposlen šest let, v letih od 1926 do 1934 pa je bil konzularni uslužbenec na švicarskih konzulatih v Filadelfiji in St. Louisu. Leta 1935 je bil nameščen v Palestini; tam je med britanskim mandatom zastopal nemške interese. Zaradi hvaležnosti nemškega ministrstva za zunanje zadeve si je pozneje pridobil diplomatski vpliv v Budimpešti. Drugega januarja 1942 je Carl Lutz postal vicekonzul na švicarskem poslaništvu v Budimpešti in prevzel vodenje službe za zastopanje tujih interesov. Med letoma 1942 in 1944 je bilo življenje v Budimpešti dokaj umirjeno. V tem času je Lutz mnogim Judom, zlasti otrokom, priskrbel potrdila, s katerimi so lahko emigrirali v Palestino. Razmere so se drastično spremenile po nemški okupaciji Madžarske 19. marca 1944. Okupatorji in njihovi madžarski privrženci so z vso silo začeli uresničevati grozljiv načrt: uničiti so hoteli eno najštevilnejših judovskih skupnosti v Evropi. Carl Lutz je na madžarskega zunanjega ministra kmalu naslovil zahtevo, naj 7.000 Judom izda dovoljenje za izselitev iz države. Madžarski ministrski

svet je zahtevo odobril, z načrtom izseljevanja pa so pod pogojem, da se obenem nadaljujejo deportacije madžarskih Judov v koncentracijska taborišča, soglašali tudi Nemci. Lutz je odobritev izselitve spretno izkoristil in namesto potrdil izbranim osebam izdal potrdila za prav tolikšno število družin. Tudi potem ko je oblast na Madžarskem prevzela stranka puščičastega križa in je nasilje nad Judi postajalo vse bolj okrutno, je Lutz s svojimi sodelavci še naprej izdajal zaščitna pisma, da bi tako zaščitil tiste Jude, ki bi sicer morali v delovna taborišča. Ustanovil je tudi mednarodni geto pod švicarsko zaščito, ki je obsegal več kot sedemdeset stanovanjskih objektov, med njimi tudi Stekleno hi-

šo. Samo v njej je našlo zatočišče približno 3.000 Judov, v celotnem getu pa približno 15.500.

Od okrog 750.000 madžarskih Judov jih je drugo svetovno vojno preživel manj kot trideset odstotkov. Med njimi so bili mnogi, ki jim je pomagal prav Carl Lutz. Kljub izkazanemu pogumu in izrednemu čutu za sočloveka Lutz po vojni sprva ni bil deležen priznanja za zasluge. Švicarske oblasti so mu očitale, da je kot diplomat med vojno presegel svoja pooblastila in s tem ogrozil status Švice kot nevtralne države. Javno »rehabilitacijo« in zaslužen priznanje je tako doživel šele mnogo let pozneje.

Marjan Toš